

XIX. YÜZYILIN SONLARINDA İSKENDERUN KAZASIN- DA MÜSLÜMANLAR VE GAYRİMÜSLİMLER

-The Muslims and non-muslims in Iskenderun in the late 19th Century-

Adem Tutar*

Özet: İskenderun, Osmanlı hakimiyeti boyunca Müslüman, Hristiyan ve Yahudi toplulukların birlikte yaşadığı bir bölge olmuştur. Ancak XIX. Yüzyılın sonlarına doğru emperyalist devletler özellikle de Fransa, İskenderun ve çevresinde nüfuz edinmek için bölgedeki insanların dinî ve etnik yapılarını istismar etmiştir

Anahtar Kelimeler: İskenderun, Müslim, Gayri Müslim.

Abstract: Iskenderun has been came a region that the Muslim, Christian and Jews Societies lives together through the Ottoman Empires. But, toward the late ninth century, the imperialist forces especially France had utilized the religious and ethnic structures of peoples in this region to make themselves influential at the Iskenderun and its surrounding.

Key Words: Iskenderun, Muslim and Non-Muslims

Bugün Hatay vilayetinin en büyük ilçesi olan İskenderun, çok eski bir tarihe sahiptir. İskenderun ismi, bölgeyi egemenliği altına alan İskender'den gelmekte olup, bulunduğu coğrafi özelliği münasebetiyle, insanlık tarihinde ilk yerleşim yerlerinden biri olmuş ve devamlı olarak da çeşitli milletlerin hakimiyet sahaları arasında yer almıştır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi (1516) esnasında Osmanlı topraklarına dahil edildi ve Halep vilayetine bağlı bir kaza merkezi oldu. İskenderun, Halep'e 105 km. uzaklıkta ve güneybatısında yer almakta olup, iskelesi nedeniyle önemli bir ticaret merkeziydi¹.

* Yrd.Doç.Dr., Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi. Email: atutar@firat.edu.tr

¹ Şemseddin Sami, *Kamusu'l-A'lam II*, İstanbul 1306, s. 930; Taxier Charles, *Küçük Asya I*, (Çev: Ali Suad), İstanbul 1329, s. 49 vd; Besim Darkot, "İskenderun", *İ.A. V/II*,

XIX. yüzyılın başında milletlerarası ticaretin gelişmesi, tabii yollar üzerinde bulunan İskenderun limanı ve civarında ticari ve iktisadi faaliyeti artırmış, burada hakimiyeti ellerinde tutan Türk unsuru yanında bir takım ecnebler de birleşmeğe başlamıştı. İskenderun'un ticari hayatında Türklerle birlikte Gayrimüslimler de bulunmaktaydı. Ayrıca İskenderun'a doğu vilayetlerinden de göç olmuş, bunlar arasında ticaretle uğraşan ve bölgedeki ticari malları geldikleri yörelere satan kişiler de bulunmaktaydı².

İskenderun, bulunduğu coğrafi ve iktisadi özelliği münasebetiyle, Osmanlılar dönemi boyunca Müslüman ve Gayrimüslim nüfusun barındığı bir bölge olmuştur. Bölgede yaşayan insanlar, değişik din ve milliyetlere sahip olmalarına rağmen, Osmanlı devletinin sonuna kadar bu dini yapılarını muhafaza etmişlerdir. İskenderun kazasının ticari ve jeopolitik öneminden dolayı, bölge çeşitli yabancı ülkelerin ilgi alanı içerisinde yer almıştır. Bu nedenle İskenderun'da Fransa, İtalya, İngiltere, İsveç, Norveç, Hollanda, Yunanistan, Avusturya-Macaristan, Almanya, İran, Amerika, İspanya, Portekiz ve Belçika devletlerine ait konsolosluklar açılmıştır³.

İskenderun kazasında bulunan resmi kurumlar; kaymakamlık, kaza idare meclisi, mal kalemi, heyeti tahsiliye, gazhane idaresi, bidayet mahkemesi, şeriyeye mahkemesi, maarif komisyonu, evkaf idaresi, nüfus idaresi, orman idaresi, ziraat bankası, telgraf ve posta idaresi, belediye dairesi, iskele komisyonu, ticaret ve ziraat odası, rusumat nezareti, rusumat müdüriyeti, duyunu umumiye idaresi, reji idaresi, Osmanlı bankası şubesi idi. Ayrıca

Eskişehir 1997, s. 1090 vd; Metin Tuncel, "İskenderun", D.İ.A. XXII, İstanbul 2000, s. 580.

² A. Faik Türkmen, **Mufassal Hatay Tarihi III**, İstanbul 1937, s. 559 vd. Osmanlı'nın son yıllarında dahi İskenderun önemli bir ticari 49 vd; Besim Darkot, "İskenderun", İ.A. V/II, Eskişehir 1997, s. 1090 vd; Metin Tuncel, "İskenderun", D.İ.A. XXII, İstanbul 2000, s. 580.

² A. Faik Türkmen, **Mufassal Hatay Tarihi** hayata sahipti. 1311 senesi bütçesine göre; İskenderun'un toplam geliri 992410 kuruş, gideri ise 602773 kuruştur. Geriye 389637 kuruş fazlalık mevcuttur. Bkz. [Salname-i Vilâyet-i Haleb 1314, s. 205.] Bir sene zarfında İskenderun limanına 400 bin tonilatoluk 600 vapur ve gemi uğramış 3296774 liralık ihracat ve ithalat yapılmıştır. Bkz. Salname-i Vilâyet-i Haleb 1324, s. 278.

³ Salname-i Vilâyet-i Haleb 1324, s. 273 vd. XVII. yüzyılda (1648) İskenderun yöresini gezmiş olan Evliya Çelebi'nin anlattıklarına göre; İskenderun limanına her sene iki yüz parça Frenk ve Müslüman kalyonları gelmekteydi. Şehrin nüfusu hakkında bilgi verilmemekle birlikte, 150 akçelik olduğu yedi tane konsolos vekili bulunduğu ve asıl konsolosların Halep'te oturduğu bildirilmektedir. İskenderun Halep ve civarının iskelesi olduğu için gümrüğü yanında büyük mahzenler bulunmakta idi ve Frenkler gece gündüz orada alışveriş yaparlardı. Bkz. Evliya Çelebi Mehmet Zillioğlu, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi III-IV**, (Sad: T.Temelkuran, N.Aktaş), İstanbul 1986, s. 34 vd.

kazaya bağlı olan Arsuz nahiyesinde nahiye müdürü ve nahiye idare meclisi bulunmaktaydı⁴.

İskenderun kaza merkezinde; 1 hükümet konağı, 1 kışla-ı hümayun, 1 redifi debuyi, 1 karakolhane, 2 cami, 1 medrese ve kütüphane, 6 sıbyan mektebi, 4 kilise ve manastır, 1 havra, 1 hastahane, 1 gaz deposu, 1 kiprit deposu, 1 belediye eczanesi, 5 mahalle, 1199 hane, 446 dükkan, 7 çeşme, 25 mağaza, 17 han, 2 hamam, 20 fırın, 21 kahvehane, 13 meyhane, 2 gazino, 4 lokanta, 1 silahhane, 5 meyhan fabrikası, 6 hotel, 126 arsa, 2 bahçe bulunmaktadır. Kazaya bağlı köylerde; 3 cami ve mescit, 4 sıbyan mektebi, 1 kilise, 1940 hane, 44 dükkan, 18 değirmen, 823 bahçe, 201 bahçe ve 25550 dönüm olmak üzere 4527 tarla mevcuttur. Bu kazada çeşitli hububat, limon ve portakal üretilir. İskenderun limanından çok çeşitli malların ithalat ve ihracatı yapılır. Arsuz nahiyesiyle Abacalı köyünde epeyce mühim ormanlar, Arsuz'da zengin bir cam madeni, Ekber köyünde bir maden suyu ve Çengen köyünde bir gaz madeni vardır⁵.

Osmanlı Devleti ülkenin çeşitli yerlerinde olduğu gibi, İskenderun ve çevresinde yapmış oldukları ıslah çalışmaları esnasında; yörenin nüfusunu da tespit etmiş ve 1867 tarihinde İskenderun kazasının nüfusunu Belen ile birlikte hane olarak vermiştir. Bu nüfusu verirken bölge halkının o dönemdeki dini yapısını da belirtmiştir. İskenderun ve Belen'de toplam 2041 hane olup; bunların 1729'unu (%85) Müslümanlar oluştururken, 312'sini de (%15) Gayrimüslimler teşkil etmekteydi⁶.

Bölge coğrafi özelliği münasebetiyle çoğu dönemde değişik din ve etnik yapıya sahip insan topluluklarının yaşadığı bir yer olmuştur. İskenderun kazasının nüfusu ve bu nüfusun dinî yapısını veren kaynaklardan olan salnamelerdeki bilgiler konu ile ilgili önemli veriler ihtiva etmektedir. Bu nedenle çalıştığımız dönemde hazırlanan salnamelerden gereğince istifade edeceğiz.

İskenderun kazasındaki Müslüman ve Gayrimüslim nüfusu değişik yıllara ait salnamelerdeki verilerden faydalanarak tespit etmeye çalıştık. Tespit ettiğimiz bu verileri Tablo: 1'de vererek değerlendirmesini yapacağız.

⁴ Salname-i Vilâyet-i Haleb 1324, s. 266 vd.

⁵ Salname-i Vilâyet-i Haleb 1324, s. 275 vd.

⁶ Cevdet Paşa, Tezâkir III, (Yay: Cavid Baysun), Ankara 1991, s. 223.

Tablo 1: İskenderun Kazasının Değişik Yıllara Göre Nüfusu⁷

Dini Guruplar	1308 (1890)	1314 (1896)	1324 (1906)
İslam	10507	11497	14740
Ermeni Katolik	243	298	7
Rum Ortodoks	1208	1318	2200
Ermeni	587	576	1417
Yahudi	22	17	129
Ecnebi	61	-	151
Rum Katolik	-	-	232
Süryani Katolik	-	-	78
Maruni	-	-	146
Latin	-	-	103
Protestan	-	-	103
Gayrimüslim Toplam	2121	2209	4566
Gayrimüslim Oran	%17	%16	%24
Toplam	12628	13706	19306

Tablo: 1'de görüldüğü gibi; İskenderun kazası Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman toplulukların birlikte yaşadığı Osmanlı'ya has bölgelerden biri olarak görülmektedir. 1890 tarihinde; 12628 olan toplam nüfusun 10507'sini (%83) Müslümanlar oluştururken, 2121'ini (%17) de Gayrimüslimler teşkil etmektedir. 1896 tarihinde; 13706 olan toplam nüfusun 11497'sini (%84) Müslümanlar oluştururken 2209'unu (%16) de Gayrimüslimler teşkil etmektedir. 1906 tarihinde; 19306 olan toplam nüfusun, 14740'ını (%76.35) Müslümanlar oluştururken, 4566'sını da (%23.65) Gayrimüslimler teşkil etmektedir. Görüldüğü gibi 1906 tarihinde; kaza nüfusunda önemli bir artış olmuş ve bu artışın büyük kısmı Gayrimüslim nüfusta olduğu görülmüştür. Gayrimüslim nüfusun aniden bu kadar fazla artmasının sebebi bölgeye göç eden insanlardan kaynaklanmaktadır.

V. Cuinet, 1891'li yıllarda İskenderun kazasının toplam nüfusunu 23330 olarak vermiş ve bu nüfusun 12500'ü (%53.57) Müslüman, 10788'i Hıristiyan ve 42'si de Yahudi olmak üzere 10830'u (%46.88) Gayrimüslim olduğunu bildirmiştir. İskenderun'un merkez nüfusu ise 6850 olup, bu nüfu-

⁷ Salname-i Vilâyet-i Halep 1308, 1314, 1324, s. 171 vd., 206, 280. Ş. Sami, İskenderun kazasının merkez nüfusunu 1900 kişi olarak vermiş fakat nüfusu dini yönden belirtmemiştir. Bkz. [Ş. Sami, a.g.e. II, s. 930.] Ali Rıza, İskenderun kasabasının nüfusunu 1110 hane olarak vermiş fakat nüfusu dini yönden belirtmemiştir. Bkz. [Ali Rıza, Atlaslı Memaliki Osmaniye Coğrafyası II, İstanbul 1318, s. 171.] Gazzî, İskenderun kazasının nüfusunu 1310 (1892) yılı itibarıyla, dini durumlarını belirtmeksizin, 11.755 olarak vermiştir. Bkz. Kâmil el-Gazzî, Nehrû'z-Zehab fî Tarihi Halep III, (Neş: Şevki Şa's-Mahmud Fahurî), 1991-1412 Dimaşk, s. 258.

sun 3255'i Müslüman (%47.51), 3553'ü Hıristiyan ve 42'si de Yahudi olmak üzere 3595'i (%52.48) Gayrimüslimlerden oluşmaktaydı⁸.

Cuinet, abartılı olarak vermiş olduğu Gayrimüslim nüfusu ile, ileriki yıllarda işgal edilecek olan bölgenin nüfusunu Gayrimüslimler lehinde ve kendi siyasi menfaatleri doğrultusunda değerlendirmesini planlamış gibidir.

İskenderun kaza merkezinde Çay, Hamidiye, Kastal, Kilise ve Yenişehir adlarında 5 mahalle bulunmaktaydı. Kaza merkezine bağlı 10 köy ve Arszuz nahiyesine bağlı 14 olmak üzere toplam 24 köy ve bir nahiyeye bulunmaktaydı⁹. Bu köylerin isimleri ve 1906 yılı itibariyle nüfus durumları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: İskenderun'daki köyler

Merkez Köyler	Hane	Nüfus
Karaağaç	285	1710
Karahüseyili	45	270
Nergizlik	44	264
Pirinçlik	34	204
Çırtıman	26	156
Sakit	64	384
Cebke	23	138
Abacalı	230	1380
Akçay	7	42
Aşkarbeyli	23	138
Toplam	781	4686
Arsuz Köyler	Hane	Nüfus
Kabev	79	474
Elhub	145	870
Arabçifliği	35	210
Hüyük	77	462
Nehr-i Sıyad	35	210
Kesrik	189	1134
Hacıahmetli	64	384
Karagöz	43	258
Ekber	59	354
Kiliseönü	72	432
Çengen	77	462
Beyköy	34	204
Akçalı	159	954
Gökmeydan	35	210

⁸ Vital. Cuinet, *La Turquie d'Asie II*, Paris 1891, p. 201 vd. İskenderun Kazasının nüfusu hakkında Ali Cevad'ın, vermiş olduğu bilgiler Cuinet'teki bilgilerin tekrarı durumundadır. Bkz. Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyyenin Tarihi ve Coğrafya Lüğati*, İstanbul 1313, s. 98.

⁹ *Salname-i Vilâyet-i Haleb 1324*, s. 279.

Toplam	1103	6618
Köyler Toplamı	1884	11304

Tablo 2'de görüldüğü gibi, İskenderun kazasına bağlı olan köylerin nüfusları hane olarak verilmişti, verilen hane sayılarını altı rakamı ile çarparak tahmini nüfusları belirlemeye çalıştık. Buna göre, toplam 781 olarak verilen merkez köylerin hane sayısının tahmini olarak 4686 kişilik nüfusa tekabül ettiği görülmektedir.

İskenderun'a bağlı olan Arsuz nahiyesinde 14 köy bulunmaktadır. Bu köylerde toplam 1103 olarak verilen hane sayısının tahmini olarak 6618 kişilik nüfusa tekabül ettiği görülmektedir. Buna göre, İskenderun kazasının köylerinin toplam nüfusu 11304 olarak görülmektedir. Kaza nüfusunun genel toplamı olan 19306 sayısından köylerin toplam nüfusu olan 11304 rakamını çıkardığımız zaman kaza merkez tahmini nüfusu olan 8002 sayısı ortaya çıkar.

Birinci Dünya savaşı başlarında 1914 tarihinde Halep Eyaletinin Halep Sancağına bağlı olan İskenderun kazasının nüfusu Tablo 3'de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 3: 1914 tarihinde İskenderun Kazasının Nüfusu¹⁰:

Dini Gruplar	Nüfus
İslam	14140
Rum Ortodoks	2373
Ermeni	1519
Yahudi	129
Rum Katolik	213
Ermeni Katolik	65
Protestan	33
Latin	70
Süryani	78
Yakubi	153
G.M.Toplam	4733
Toplam	18873

Tablo 3'de görüldüğü gibi önceki yıllardaki hızlı nüfus artışının azaldığı gözlenmektedir. Buna sebepte savaş yıllarının başlaması ile bölgeye nüfus akımının azalmış olması olabilir. Toplan 18873 olan nüfusun 14140'ını (%75) Müslümanlar teşkil ederken, 4733'ünü de (%25) Gayrimüslimler oluşturmaktadır.

1318 (1900) tarihli Maarif salnamesine göre, İskenderun'da bulunan okullar şunlardır: Rüşdiye mektebi, muallimi evvel Ömer Kadri Efendi, mu-

¹⁰ K. H. Karpat, *Ottoman Population 1830-1914*, Medison 1985, p. 176 vd.

allimi sani münhal, Hüsnî Hat muallimi Ziyaeddin Efendi idi ve bir hademe ve 40 talebesi var idi¹¹. Rum mektebi, rüşdiye derecesinde olup 42 erkek öğrencisi bulunmakta idi ve okulun kuruluş tarihi belli olmayıp ruhsatı yok idi. Ermeni mektebi, rüşdiye derecesinde olup 30 erkek öğrencisi bulunmakta idi ve okulun kuruluş tarihi belli olmayıp ruhsatı yok idi. Fransızken mektebi, rüşdiye derecesinde olup 50 erkek ve 30 kız öğrencisi bulunan iki okul var idi ve okulların kuruluş tarihi belli olmayıp ruhsatı yok idi¹². Bu Gayrimüslim okulları Osmanlı idaresinin siyasi boşluğundan istifade ile açılmıştır.

1324 (1906) tarihinde İskenderun'da bulunan okullar; hocaları muallimi evvel Ömer Kadri Efendi ve muallimi sani Bekir Efendi olmak üzere 35 öğrencisi bulunan Mekteb-i rüştiye-i mülki, hocası Said Efendi olan ve 28 öğrencisi bulunan ibtidaiye ile hocası Mehmet Şükrü efense Hanım ile Emine Hanım olan 75 öğrencisi bulunan kız ibtidaiye mektebi idi. Bunların dışında Gayrimüslimlere ait olan; hocası Corci Efendi olan ve 98 öğrencisi bulunan Rum Ortodoks mektebi, hocası İskender efendi olan ve 82 erkek ve 41 kız öğrenciye sahip iki Ermeni mektebi bulunmaktaydı. Kazaya bağlı köylerden okulu olanlar; hocası Ahmet Ratıp Efendi olan ve 25 öğrencisi bulunan Karaağaç köyü, hocası Abdulmecit Efendi olan ve 24 öğrencisi bulunan Ağçalı köyü, hocası Faik Efendi olan ve 22 öğrencisi bulunan Kiliseönü köyü, hocası Mustafa Efendi olan ve 23 öğrencisi bulunan Elhub köyü ve 25 öğrencisi bulunan Fertisli (Ermeni Protestan mektebi) köyüdür¹³.

Birinci Dünya savaşı sonrası, işgal kuvvetleriyle Osmanlı devleti arasında yapılan sözleşmeye göre, İskenderun'da Osmanlı mülki idaresi devam edecek, polis ve jandarma görevine devam edecek, fakat ordusu buradan ayrılacak ve bundan sonra da Halep'e erzak götürmek maksadıyla kasabaya bir İngiliz müfrezesi çıkacaktı. Neticede, 9 Kasım 1918'de İskenderun'a on beş kişilik bir İngiliz müfrezesi gelmişti. Fakat 11 Kasım 1918'de, erzak ambarı önünde toplanmış olan halkın yaptığı gürültüyü bahane eden Fransızların Cautelas Torpidosu komutanı David Beauregard, şehirde bulunan Türk memur, polis ve jandarmalarının hemen şehri terk etmelerini istemiştir. İskenderun'u terk edip etmemede tereddüt eden Osmanlı görevliler, Fransız komutanının emri ile tutuklanıp bir takım kaba davranışlara maruz bırakıldıktan sonra, Payas'a kovulmuşlardır¹⁴.

¹¹ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1318, s. 1252.

¹² Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1318, s. 1268 vd.

¹³ Salname-i Vilâyet-i Haleb 1324, s. 271 vd.

¹⁴ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, İstanbul 1991, s. 45 vd. Fransızlar işgal eylemlerini gerçekleştirirken ve bölgedeki nüfuzlarını koruyabilmek için, İskenderun'un dini ve etnik yapısını kullanmışlardır. Yapmış oldukları faaliyetlerle kendi siyasi emellerini tatbik edebilecekleri bir düzen kurmaya çalışmışlardır. İskenderun'un işgali için gelen Fransız gemisindeki kumandan, İskenderun'daki Katolik papazını gemiye al-

Birinci Dünya Savaşından sonra 1921 tarihinde Fransızlarla yapılan Ankara antlaşması neticesinde İskenderun ve çevresi, geçici olarak Fransız mandasındaki Suriye toprakları içerisinde kalmıştır. Bu dönemde Fransızlar tarafından bölgeye özellikle getirilen Ermeniler sayesinde Gayrimüslim nüfusta büyük bir artış olmuştur. Bu dönemde Hatay yöresinde toplam 40.000 Gayrimüslim nüfusun 25.000 kadarını Ermeniler oluşturmaktaydı. Daha sonra Ermeni nüfusun çoğu, Hatay'ın 1939 tarihinde Türkiye'ye katılması sebebi ile, Suriye'ye ve başka bölgelere göç etmişlerdir¹⁵.

Sonuç olarak; İskenderun, Osmanlı hakimiyeti boyunca Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi toplulukların birlikte yaşadığı bir bölge olmuştur. Değişik dinî ve etnik yapılara sahip olan bu topluluklar asırlar boyunca, herhangi bir dinî ya da etnik çatışmaya yer vermemişlerdir. Ancak, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devletinin, diğer yörelerinde olduğu gibi, İskenderun ve çevresindeki otoritesi azalmıştır. Bunun neticesinde, emperyalist devletler özellikle de Fransa, İskenderun ve çevresinde nüfuz edinebilmek için bölgedeki insanların dini ve etnik yapılarını planlı bir şekilde istismar etmiştir. Bu nedenle bölgedeki insanlar arasında ortaya çıkan olumsuz gelişmeler uzun yıllar etkisini sürdürmüştür. Bu olumsuz süreç içerisinde bölgedeki Müslüman toplumlarla çatışmaya girmeyen Gayrimüslimler Müslümanlarla birlikte yaşayarak günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

dırmsın ve ikinci gün sabahı ise papaza iadei ziyaret bulunmuştur. Yapılan birtakım düzenlemelerle olaylar çıkartılmış ve Katolik kilisesinde yapılan seçimde Katolik cemaatinin mensuplarından biri en az rey almasına rağmen belediye reisi seçilmiştir. Bundan sonra Fransız kumandanı şehre tamamen hakim olup, tayin ettiği belediye reisini kaymakam vekili yapmış ve Fransızlar böylece şehre yerleşmiştir. Bkz.[A. F. Türkmen, **Mufassal Hatay Tarihi IV**, İstanbul 1939, s. 926; Nuri Aydın Konuralp, **Hatay Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi**, İskenderun 1996, s. 12 vd.] Daha önceki yıllarda Fransa, Lübnan'da siyasi nüfuz elde etmek için bölgenin dini ve etnik yapısından istifade ile Marunileri desteklemiştir. Bkz: Sabahattin Samur, "Özel Memuriyetle Beyrut'a Gönderilen Hüseyin Rıza Paşa'nın Bir Layihasının Işığında, XIX Yüzyılın Sonuna Doğru Fransa'nın Suriye Siyaseti", E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. VI, Kayseri 1989, s. 283 vd.

¹⁵ A. F. Türkmen, **Mufassal Hatay Tarihi I**, İstanbul 1937, s. 93 vd; Fransız işgali altında (1930) İskenderun'un nüfusu 13000 kadar olmakla beraber, bunun hemen yarısını, bu sırada oraya yerleştirilmiş olan Ermeniler teşkil ediyordu. Türk kuvvetlerinin Hatay'a gireceği sırada, bunlar bir kısım Araplar ile beraber, Suriye'ye çekildikleri için, işgalin ilk günlerinde kasabanın nüfusu belki de 4000'e düşmüş, fakat daha sonra, giden Araplardan bir kısmının dönmesi, yazlıktan inen veya Türkiye'den gelen Türklerin katılmasıyla, bu sayı 10000'e yaklaşmıştır. Bkz. B. Darkot, **a.g.md.**, s. 1091.

KAYNAKLAR

1. Ali Cevad, **Memalik-i Osmaniye'nin Tarihi ve Coğrafya Lügati**, İstanbul 1313.
2. Ali Rıza, **Atlaslı Memaliki Osmaniye Coğrafyası II**, İstanbul 1318.
3. Cevdet Paşa, **Tezâkir III**, (Yay: Cavid Baysun) Ankara 1991.
4. CHARLES, Taxier, **Küçük Asya I**, (Çev: Ali Suad), İstanbul 1329.
5. CUÏNET, Vital, **La Turquie d'Asie II**, Paris 1891.
6. DARKOT, Besim, "İskenderun", **İslam Ansiklopedisi VII**, Eskişehir 1997.
7. Evliya Çelebi Mehmet Zillioğlu, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi III-IV**, (Sad: T.Temelkuran, N.Aktaş), İstanbul 1986.
8. Kâmil el-Gazzî, **Nehrü'z-Zeheb fi Tarihi Haleb III**, (Neş: Şevki Şa's, Mahmud Fahurî), Dimaşk 1991-1412.
9. KARPAT, K.H., **Ottoman Population 1830-1914**, Medison 1985.
10. KONURALP, Nuri Aydın, **Hatay Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi**, İskenderun 1996.
11. **Salname-i Vilayet-i Haleb 1308, 1314, 1324**.
12. **Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1318**.
13. SAMUR, Sabahattin, "Özel Memuriyetle Beyrut'a Gönderilen Hüseyin Rıza Paşa'nın Bir Layihasının Işığında, XIX Yüzyılın Sonuna Doğru Fransa'nın Suriye Siyaseti", E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. VI, Kayseri 1989.
14. Şemseddin Sami, **Kamusu'l-A'lam II**, İstanbul 1306.
15. TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I**, İstanbul 1991.
16. TUNCEL, Metin, "İskenderun" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi XXII**, İstanbul 2000.
17. TÜRKMEN, A.Faik, **Mufassal Hatay Tarihi I, III-IV**, İstanbul 1937, 1939.

